

ІСТОРІЯ

УДК 330.34(477.83/.86)»18/19»:061.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-1>

Юрій МИХАЛЬСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-1504-2604
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії і філософії
Львівського торговельно-економічного університету
(Львів, Україна) myhalski@gmail.com

Мар'яна МИРОНОВА,
orcid.org/0000-0003-1438-4394
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівського торговельно-економічного університету
(Львів, Україна) myronowa@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНЕ ПОЛЕ ГОСПОДАРСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу економічної самоорганізації українців Галичини у часи перебування у складі Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі, яка постає як унікальний феномен національного інституціоналізму. У центрі уваги – механізми створення господарських інституцій, що сприяли зміцненню національної ідентичності, економічній незалежності та розвитку громадянського суспільства за умов політичного обмеження. Метою статті є розкриття еволюції ідеології українського інституціоналізму, виявлення на основі новітніх досліджень основних тенденцій розвитку господарської самоорганізації українців у Галичині в другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття. Дослідження ґрунтується на широкому спектрі джерел – від історичних праць Івана Франка до фундаментальних монографій Іллі Витановича та Степана Злупка. У роботі висвітлюються основні етапи розвитку кооперативного руху в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття, що включав створення кредитних спілок, торговельно-промислових організацій та професійних спілок. Аналізуються різноманітні громадські організації того часу, такі як кооперативи, кредитні спілки, наукові товариства, а також роль національно свідомих інтелектуалів та діячів у формуванні інституційної основи української економічної самоорганізації. Підкреслено роль українських економічних інституцій, які, попри відсутність власної держави, забезпечили економічну самодостатність українського населення. Розглянуто успіхи української кооперації, її вплив на економіку, культуру і суспільне життя, а також виклики, з якими вона стикалася за умов радянського панування. Окремо розглядається роль Львівського торговельно-економічного університету й інших наукових інституцій у розвитку кооперативної та економічної думки. Результати дослідження мають вагомe значення для сучасного розуміння процесів економічної самоорганізації та інтеграції історичного досвіду в сучасні моделі розвитку української економіки.

Ключові слова: економічна самоорганізація, кооперація, національна ідентичність, господарський рух, інституціоналізм, історико-економічний аналіз.

Yuriy MYKHALSKIY,
orcid.org/0000-0002-1504-2604
Ph.D. in History, Associate Professor,
Head of the Department of History and Philosophy
Lviv University of Trade and Economics
(Lviv, Ukraine) myhalski@gmail.com

Mariana MYRONOVA,
orcid.org/0000-0003-1438-4394
Ph.D. in Economics,
Associate Professor at the Department of International Economic Relations
Lviv University of Trade and Economics
(Lviv, Ukraine) myronowa@gmail.com

THE INSTITUTIONAL FIELD OF ECONOMIC SELF-ORGANIZATION OF UKRAINIANS IN GALICIA IN THE SECOND HALF OF THE XIX AND FIRST HALF OF THE XX CENTURY

The article is devoted to the analysis of economic self-organisation of Ukrainians in Galicia during the period of their stay in Austria-Hungary and interwar Poland which appears as a unique phenomenon of national institutionalism. The focus is on the mechanisms of creating economic institutions that contributed to the strengthening of national identity, economic independence and the development of civil society under political constraints. The aim of the article is to reveal the evolution of the Ukrainian institutionalism ideology, to identify on the basis of the latest research the main trends in the development of economic self-organization of Ukrainians in Galicia in the second half of the XIX and first half of the XX century. The research is based on a wide range of sources, from Ivan Franko's historical works to fundamental monographs by Illia Vitanovych and Stepan Zlupko. The work highlights the main stages of the development of the cooperative movement in Galicia in the late XIX and early XX centuries, which included the creation of credit unions, trade and industrial organisations, and trade unions. The article analyses various public organisations of that time, such as cooperatives, credit unions, scientific societies as well as the role of nationally conscious intellectuals and activists in shaping the institutional framework of Ukrainian economic self-organisation. The authors emphasise the role of Ukrainian economic institutions, which, despite the absence of their own state, ensured the economic self-sufficiency of the Ukrainian population. The successes of Ukrainian cooperation, its impact on the economy, culture and social life as well as the challenges it faced under Soviet rule are examined. The role of Lviv University of Trade and Economics and other academic institutions in the development of cooperative and economic thought is also discussed. The results of the study are of great importance for the modern understanding of the processes of economic self-organisation and integration of historical experience into modern models of the Ukrainian economy development.

Key words: economic self-organisation, cooperation, national identity, economic movement, institutionalism, historical and economic analysis.

Постановка проблеми. Економічна самоорганізація українського населення на теренах Галичини за умов панування Австро-Угорщини, а між двома світовими війнами – Польщі, є своєрідним феноменом, який став можливим завдяки розвитку і становлення національно-інституційної самоідентифікації українців. Економічна самоорганізація стала важливим інструментом не тільки для розвитку місцевої економіки, але й для зміцнення національної свідомості та боротьби за збереження культурної ідентичності. Водночас, цей феномен був результатом специфічних умов політичної і соціальної обмеженості, у яких українці змушені були знаходити свої шляхи для самозбереження і розвитку.

Аналіз досліджень. Об'єктивний підхід до аналізу і конкретизації основних тенденцій формування та розвитку інституційних параметрів, які були в основі господарської самоорганізації українців Галичини в кінці XIX – першій половині XX століття, забезпечує використання у дослідженні різноманітних джерел. Суттєві історичні традиції, що спостерігалися в Україні в різні часові історичні періоди у розвитку виробничо-кооперативного господарського руху у багатьох сферах української економіки, зокрема, в кінці XIX – першій третині XX століття у Галичині, відображені в багатьох наукових джерелах, які є національним науковим надбанням. Ці джерела відображають теоретичні і практичні аспекти побудови господарських інституцій, а також відображають вплив на динамічний господарський рух багатьох чин-

ників – природних, ментальних та інших. Перші спроби аналізу цієї теми були зроблені ще Іваном Франком, який окреслив інституційні засади розвитку української економічної самоорганізації через кооперативні рухи та інші громадські ініціативи. Важливе місце в дослідженні цієї теми займають праці Іллі Витановича, Андрія Качора та Володимира Несторовича, які висвітлюють роль українських економічних організацій, таких як кооперативи та приватні торгово-промислові об'єднання, за умов австро-угорської та польської влади. Однак, радянський період значно обмежував вивчення цього феномену, через що дослідження 1970-х років, зокрема монографія Л. Олесевича, стали важливими зламами в історико-економічній науці, відкриваючи нові перспективи для розуміння української господарської самоорганізації. Після здобуття незалежності України в 1991 році наукові дослідження цієї теми отримали новий поштовх, зокрема завдяки працям Степана Злупка та численним науковим збірникам, що були видані у Львівській комерційній академії (тепер Львівський торговельно-економічний університет), але все ще залишаються відкритими питання глибокого аналізу взаємодії української економічної думки з політичними і соціальними змінами того часу.

Мета статті. Метою статті є розкриття еволюції ідеології українського інституціоналізму, аналіз історіографічних джерел, присвячених господарсько-кооперативному рухові українців Галичини, які у період другої половини XIX – першої

половини ХХ століття перебували під владою чужоземних держав, виявлення на основі новітніх досліджень основних тенденцій розвитку господарської самоорганізації українців на національній основі, вивчення кооперації не тільки як господарського, а й як суспільно-політичного або ж політико-державницького руху.

Виклад основного матеріалу. Економічна самоорганізація на теренах Галичини в умовах перебування у складі Австро-Угорщини та Польщі стала важливим етапом в історичному розвитку українського населення, що включав не лише економічні, але й культурні та соціальні процеси. Важливою складовою цього феномену було те, що за умов відсутності політичної та національної залежності, українці змушені були шукати нові форми самоорганізації, щоб зберегти свою ідентичність, не зважаючи на чужинецьке панування.

На рубежі ХІХ–ХХ століть у Галичині функціонують і розвиваються численні громадські організації, зокрема, різноманітні культурно-освітні, спортивні, жіночі, молодіжні, релігійні, а також Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) як академічна установа, кооперативи, велика кількість кредитних спілок, незалежна українська преса, професійні спілки і політичні партії. Всі вони були повноцінними українськими інституціями громадянського суспільства за чужих держав. Зрозуміло, що вони продовжували функціонувати, розвиватися і нарощувати потенціал до 1939 року. З приходом радянського режиму всі ці інституції були знищені, оскільки суперечили суті радянської політично-економічної політики. Однозначно можна стверджувати, що саме сформовані інституції громадянського суспільства в Галичині стали фундаментом феномену економічної самоорганізації українців – за умов відсутності держави українці отримали в чужій державі економічну незалежність.

Наукове дослідження й аналіз формування та діяльності різноманітних національних українських організацій, зокрема економічних, створення інституційного простору їх діяльності започаткував Іван Франко. Інституційний підхід до української економічної (господарської) самоорганізації, фундаментальні її засади вперше було обґрунтовано І. Франком у тексті промови Василя Нагірного (одного з ініціаторів «Народної Торговлі»), з якою він виступив 17 червня 1883 року на другому Народному вічі русинів (Франко, 1984: 181–204). У цьому програмному документі чітко визначені інституційні засади виникнення і розвитку споживчого кооперативу «Народна торговля».

І. Франко завжди з позиції національного інтересу аналізував, досліджував і оцінював розвиток української економічної дійсності і економічної думки, існуючі економічні концепції, діяльність окремих постатей. Національний інтерес був для Франка визначальним і головним принципом його діяльності, це дозволило йому зробити ґрунтовний аналіз досить тривалого історичного періоду та основних напрямів в історії економічної думки України. І сьогодні його праці, глибокі наукові дослідження і висновки не втратили актуальності та науково-пізнавального значення. Зокрема, актуальним є погляд І. Франка стосовно української економічної думки, згідно якого українська економічна думка має розвиватися безперервно, при цьому необхідно враховувати як етнопсихологічні її особливості, так і міжнародні впливи.

Ілля Витанович, один із активних учасників кооперативного розвитку Галичини, директор Кооперативного ліцею у м. Львові, дійсний член Наукового товариства ім. Тараса Шевченка разом з іншими ініціаторами національного господарського розвитку у середині 30-х років ХХ століття у «Товаристві Українських Кооператорів» почали видавати серію монографій про заслужених громадян на полі так званої «органічної праці», тобто про українців як теоретиків, так і практиків, які започаткували національний кооперативний рух: проф. Михайла Туган-Барановського, Григорія Галагана, братів Симириків, Володимира Навроцького, Миколу Левитського, Василя Нагірного, Василя Доманицького, Євгена Олесницького, Івана Петрушевича і інших, та між ними і про Костя Паньківського. Ілля Витанович у 1954 році видає фундаментальну монографію «Історія українського кооперативного руху», що висвітлює розвиток кооперації в Галичині від половини ХІХ – до початку 60-х років ХХ століття. Ця наукова праця є вагомим надбанням української історико-економічної науки у царині кооперативного руху, вона широко використовується і буде використовуватися науковцями як безцінне джерело історії української кооперації (Витанович, 1964).

У міжвоєнний період і в роки Другої світової війни на Галичині за авторством відомого журналіста Андрія Качора друкуються публікації про основоположників, ідейних теоретиків та керівників української кооперації та Галичини, зокрема, про Остапа Луцького, Дениса Коренеця, Євгена Храпливого, Юліана Павликовського, Ольгу Бачинську, Андрія Палія (у 1926–1943 роках директора «Маслосоюзу», члена Надзірної Ради Ревізійного союзу українських кооперативів і Товариства «Сільський Господар»), Андрія Мудрика

(у 1926–1939 роках директора організаційного відділу, з 1943 року директора «Маслосоюзу»). Заслуговує на увагу брошура Андрія Качора «Українська молочарська кооперація в цифрах і світліні в 45-ті роковини засновання першої молочарської кооперативи», що вийшла друком у 1949 році у Мюнхені (Качор, 1949). Про розвиток споживчої кооперації українців Галичини цього періоду написано у ґрунтовному дослідженні керівника Центросоюзу Івана Мартюка (Мартюк, 1973).

Дослідження інституційного поля господарської самоорганізації українців у Галичині в контексті формування і розвитку українських приватних торговельно-промислових та сільсько-господарських організацій здійснювали також інші дослідники. Наприклад, Павло Дубрівний, за редакцією якого видано збірник звітів працівників Товариства «Сільський Господар». Товариство «Сільський господар» ретельно займалося піднесенням агрокультури на селі, співпрацюючи з кооперацією, причому українська кооперація у значній мірі фінансувала дане Товариство.

Вагоме місце у дослідженні інституційних аспектів виробничо-господарської української кооперації у Галичині займає праця Володимира Несторовича «Українські купці і промисловці в Західній Україні (1920–1945)», що була надрукована у 1977 році за кордоном (Несторович, 1977). Володимир Несторович як безпосередній ідеолог і практик кооперативного руху був головним редактором фахового двотижневика «Торговля і Промисл». Автор використовував для написання зазвичай видання періодики 20–30-х років ХХ століття, мемуари та, звичайно, багатий власний досвід, при цьому він глибоко проаналізував фінансове забезпечення та систему кредитування з метою розвитку українського приватницького руху, систему фахової підготовки, звертаючи увагу на відношення польської влади до українських підприємців, на взаємовідносини і співробітництво з українською кооперацією, на формування конкурентного середовища тощо. При цьому слід зауважити, що робота виконувалась у діаспорі, автор, зрозуміло, не мав для роботи архівних матеріалів. Проте особлива цінність даної унікальної праці полягає у тому, що практично є єдиною спробою дослідження історії українського промислу та приватної торгівлі та промислу у Галичині у міжвоєнний період.

Період з 1848 року по 1944 рік є періодом становлення українських національних господарських інституцій, розвитку української кооперації, успіхи якої були більш, ніж очевидними. Саме

тому дослідження цієї історії в радянський час були забороненими, формулювалися й оцінювалися як ворожі прояви українського буржуазного націоналізму. За умов радянського тоталітаризму проведені дослідження, без сумніву, ставали не тільки науковим, але і громадянським подвигом. Саме так можна оцінити монографію Л. Олесевича (Олесевич, 1974), яка стала першою ластівкою в радянській історіографії стосовно аналізу і дослідження у міжвоєнний період українського господарського розвитку та української кооперації в Галичині. Проти Л. Олесевича почалися політичні репресії, оскільки використана література у монографії та предмет дослідження не вписувались у рамки дозволеного у радянський період. Суть опублікованого Л. Олесевичем наукового дослідження полягала в тому, що в Галичині українці за час перебування у складі як Австро-Угорщини, так і Польщі, створили власну життєздатну економічну систему кооперації, а на її основі – систему приватної торгівлі та промислу, які потужно і швидко розвивалися, виробляли високоякісну сільськогосподарську продукцію не тільки на внутрішній, але і на зовнішній ринок. Цей стрімкий розвиток раптово припинився у зв'язку з доленосними подіями у вересні 1939 року. Характерним є те, що в монографії змушений був дати класову оцінку українського господарського розвитку в Галичині у міжвоєнній Польщі, проте репресій він не уникнув. Тому зроблені відважним вченим у даній монографії висновки, не використовувались і не могли бути використані радянськими вченими історико-економічної науки другої половини 70-их і у 80-і роки ХІХ століття.

У незалежній Україні, починаючи з 1991 року, серед науковців активно почала зростати увага до проблематики розвитку українського господарського руху в Галичині, як до Першої світової війни, так і в період панування Польщі. В науковій літературі поступово з'являються наукові розвідки, в яких вперше переосмислюються деякі як теоретичні, так і практичні аспекти цього господарського феномену. Найбільш вагоме значення у науковому просторі України в контексті аналізу та обґрунтування наукових та основоположних засад українського господарського руху цього періоду має творча спадщина професора Степана Злупка, який опублікував багато наукових праць. У монографії «Іван Франко – економіст», яку опублікував С. Злупко у 1992 році, вперше у сучасній українській економічній науці фундаментально проаналізовано економічні погляди І. Франка (Злупко, 1992). Професор С. Злупко надзвичайно багато зробив для популяризації наукової спадщини

Михайла Туган-Барановського – економіста світової слави, він відродив з небуття десятки українських вчених-економістів, серед яких Євген Храпливий, Володимир Навроцький, Іоаникій Шимонович та інших.

Вагоме місце в дослідженні західноукраїнської кооперації та інституціоналізації господарського розвитку у часи панування Австро-Угорщини та Польщі посідають тематичні наукові збірники, які видані у Львівському торговельно-економічному університеті (Українська кооперація, 1998; Українська кооперація, 2001; Українські кооператори, 1999; Українські кооператори, 2001; Українські кооператори, 2007), а також монографії та підручники з історії кооперативного руху та споживчої кооперації України, які вперше в незалежній українській державі були підготовлені колективом науковців цього навчального закладу під керівництвом професора Степана Гелея (Аліман та ін., 1996; Аліман та ін., 2013; Бабенко та ін., 1995; Гелей, Пастушенко, 2006). Проте проведені в Україні дослідження господарської діяльності української спільноти у Галичині до 1939 року не охопили всіх як теоретичних, так і практичних аспектів. В першу чергу подальших глибоких досліджень потребує становлення та розвиток інституційного поля українського господарського середовища у Галичині впродовж 1848–1939 років. У цьому контексті важливо зауважити, що сучасна наука використовує міждисциплінарні підходи, які дозволяють інтегрувати підходи декількох суміжних галузей, що

дозволяє цілком по новому підійти до аналізу значення господарського досвіду і традиції для сучасної виробничої самоідентифікації України.

Висновки. Дослідження економічної самоорганізації українців на території Галичини за умов панування Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі виявляє складний і важливий процес формування національних господарських інституцій, що стали основою для розвитку української економічної незалежності. На прикладі розвитку кооперації, кредитних спілок, приватної торгівлі та промислових організацій, а також культурно-освітніх і політичних інституцій, можна побачити, як українці за умов чужого державного апарату створювали життєздатну економічну систему, яка ефективно працювала на внутрішньому та зовнішньому ринку. Цей феномен самоорганізації став можливим завдяки глибокій національній ідентифікації, розвитку інституційного підходу до економіки, що почався ще з ініціатив Івана Франка. Проте, з приходом радянської влади, ці інституції були знищені, а дослідження цієї теми в СРСР ставали науковими й громадянськими подвигами. Сьогодні, в незалежній Україні, ці процеси набувають нового розуміння, завдяки роботам сучасних вчених, що дають можливість переосмислити спадщину економічної думки та практики того часу. Вивчення практичного досвіду господарського розвитку української спільноти в Галичині, переосмислення та аналіз цього процесу з позицій сучасного цивілізаційного підходу є дуже важливим для урахування їх у реальній практичній діяльності сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аліман М. В., Войнаш Л. Г., Гончаренко В. В., Гелей С. Д. та ін. Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодення / За ред. С. Д. Гелея. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. 976 с.
2. Аліман М. В., Галюк В. Г., Гелей С. Д. та ін. Історія споживчої кооперації України. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 1996. 384 с.
3. Бабенко С. Г., Галюк В. Г., Гелей С. Д. та ін. Історія кооперативного руху. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 1995. 412 с.
4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: Товариство Української Кооперації, 1964. 624 с.
5. Гелей С., Пастушенко Р. Теорія та історія кооперації: Підручник. Київ: Знання, 2006. 513 с.
6. Злупко С. Іван Франко – економіст. Львів: МП «Слово», 1992. 206 с.
7. Качор А. Українська молочарська кооперація в цифрах і світліні. Мюнхен: Stepan Slusarchuk, 1949. 24 с.
8. Мартюк І. Центросоюз. Союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1941. Видавництво М. Т. Коць, 1973. 128 с.
9. Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні (1920–1945). Торонто: Клуб Українських Професіоналістів і Підприємців, 1977. 342 с.
10. Олесевич Л. О. Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939). Київ: Наукова думка, 1974. 167 с.
11. Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Том 1. Львів: Укоопспілка; Інститут українознавства НАН України, ЛКА, 1998. 240 с.
12. Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Том 2. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2001. 224 с.

13. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга I. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 1999. 456 с.
14. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга II. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2001. 338 с.
15. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга III. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. 328 с.
16. Франко І. Зібрання творів у 50 томах. Том 44. Книга 1. Економічні праці (1872–1887). Київ: Наукова думка, 1984. 695 с.

REFERENCES

1. Aliman M. V., Voinash L. G., Honcharenko V. V., Helei S. D. et al (2013) Spozhyvcha kooperatsiia Ukrainy. Vid zarodzhennia do sohodennia. [Consumer Cooperation of Ukraine. From the Beginning to the Present Day]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii. 976 p. [in Ukrainian].
2. Aliman M. V., Haliuk V. H., & Helei S. D. et al (1996) Istoriia spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy [History of Consumer Cooperation in Ukraine]. Lviv: Instytut ukrainskoho naukovo ho doslidnytstva NAN Ukrainy im. I. Krypiakevycha. 384 p. [in Ukrainian].
3. Babenko S. H., Haliuk V. H., Helei S. D. et al (1995) Istoriia kooperatyvno ho rukhu [History of the Cooperative Movement]. Lviv: Instytut ukrainskoho naukovo ho doslidnytstva NAN Ukrainy im. I. Krypiakevycha. 412 p. [in Ukrainian].
4. Vytanovych I. (1964) Istoriia ukrainskoho kooperatyvno ho rukhu [Vitanovych I. History of the Ukrainian Cooperative Movement]. New York: Tovarystvo Ukrainskoi Kooperatsii. 624 p. [in Ukrainian].
5. Helei S., Pastushenko R. (2006) Teoriia ta istoriia kooperatsii [Theory and History of Cooperation]. Textbook. Kyiv: Znannia. 513 p. [in Ukrainian].
6. Zlupko S. (1992) Ivan Franko – ekonomist [Ivan Franko – Economist]. Lviv: MP “Slovo”. 206 p. [in Ukrainian].
7. Kachor A. (1949) Ukrainska molocharska kooperatsiia v tsyfrakh i svitlyni. [Ukrainian Dairy Cooperation in Numbers and Pictures]. Munich: Stepan Sliusarchuk. 24 p. [in Ukrainian].
8. Martiuk I. (1973) Tsentrosoiuz. Soiuz kooperatyvnykh soiuziv u Lvovi v rokakh 1924–1941 [Centrosouyz. The Union of Cooperative Unions in Lviv in the Years 1924–1941]. Vydavnytstvo M. T. Kots. 128 p. [in Ukrainian].
9. Nestorovych V. (1977) Ukrainski kuptsi i promyslovtsi v Zakhidnii Ukraini (1920–1945) [Ukrainian Merchants and Industrialists in Western Ukraine (1920–1945)]. Toronto: Klub Ukrainskykh Profesiionalistiv i Pidpriemtsiv. 342 p. [in Ukrainian].
10. Olesnevych L. O. (1974) Kooperatyvni mify i kapitalistychna diisnist. Zakhidnoukrainska burzhuzna kooperatsiia (1883–1939) [Cooperative Myths and Capitalist Reality. Western Ukrainian Bourgeois Cooperation (1883–1939)]. Kyiv: Naukova dumka. 167 p. [in Ukrainian].
11. Ukrainska kooperatsiia. Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty (1998) [Ukrainian Cooperation. Historical and Socio-Economic Aspects]. Vol. 1. Lviv: Ukoopspilka; Instytut ukrainskoho naukovo ho doslidnytstva NAN Ukrainy, LKA. 240 p. [in Ukrainian].
12. Ukrainska kooperatsiia. Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty (2001) [Ukrainian Cooperation. Historical and Socio-Economic Aspects]. Vol. 2. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii. 224 p. [in Ukrainian].
13. Ukrainski kooperatory. Istorychni narysy (1999) [Ukrainian Cooperators. Historical Sketches]. Book I. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii. 456 p. [in Ukrainian].
14. Ukrainski kooperatory. Istorychni narysy (2001) [Ukrainian Cooperators. Historical Sketches]. Book II. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii. 338 p. [in Ukrainian].
15. Ukrainski kooperatory. Istorychni narysy (2007) [Ukrainian Cooperators. Historical Sketches]. Book III. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii. 328 p. [in Ukrainian].
16. Franko, I. (1984). Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. Tom 44. Knyha 1. Ekonomichni pratsi (1872–1887) [Collected Works in 50 Volumes. Vol. 44. Book 1. Economic Works (1872-1887)]. Kyiv: Naukova dumka. 695 p. [in Ukrainian].